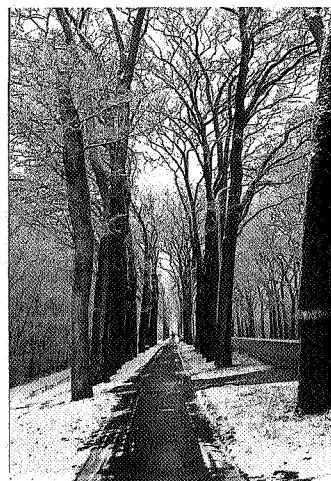

Het struweel op de voorgrond geeft de contouren aan van het restant van de dobbe bij Beetgumermolen, foto Klazien Schroor

Fietspad naar Beetgum, foto T. de Lang

Landschappelijke waarden alweer in de tang

Stinsterrein bij Beetgum bedreigd

Noorderbreedte heeft zo langzamerhand helaas een traditie moeten opbouwen, in het bekritisieren van de afbraak van karakteristieke delen van het Noord-Nederlandse cultuurlandschap. Soms waren we op tijd en hielp het, vaak wel op tijd, maar tevergeefs, terwijl onze per aflevering geuite verzuchting 'Doodzonde' voor zich spreekt. In dit geval betreft het wederom een geval van sluipende aftakeling en dreigende vernietiging van een karakteristiek 'part fan it âlde Fryslân.

Meindert Schroor

Aan een goede bereikbaarheid van dorpen in de omgeving van de stad zitten voordelen, maar kleven ook nadelen. In 1993 kreeg de noordwesthoek van Friesland via Marssum en Beetgum een sterk verbeterde verbinding met Leeuwarden door de aanleg van een nieuwe weg ten westen van beide dorpen. Daarmee kwam een langverbeid alternatief tot stand voor de bestaande, bochtige en gevaarlijke weg over de oude

Middelzeedijk, die door en langs een drietal dorpen (Beetgum, Beetgumermolen en Marssum) voert. Alles heeft zijn keerzijde. Zo ook hier, want aan de nieuwe weg onder Beetgum werd de terp van Besseburen opgeofferd, terwijl het door bomen gemarkeerde, goed te bewandelen, stinsterrein Hemmema geïsoleerd ten opzichte van het dorp is komen te liggen. De aanblik van het fraaie terpdorp Beetgum is door de nieuwe weg flink aange-

tast, terwijl de eerste ondernemer via een weinig fraaie beschildering op de achterzijde van zijn pand de passerende automobilist inmiddels nadrukkelijk op zijn bestaan wijst. Niettemin lijkt tot dusverre de sociaal-economische baat tegen de landschappelijk-historische last op te wegen. Toch prikkelen nieuwe wegen sommige zinnen tot het presenteren van nog verder gaande aanslagen op het landschap.

Cultuurlandschap is onbeschermd

Dergelijke grootschalige visioenen hebben dikwijls een ingrijpende aantasting van het landschap, cultuur en natuur tot gevolg. Zoals bekend hebben archeologie en milieu hun wettelijke basis, die het - hoe beperkt dan ook - mogelijk maakt een zekere effectieve bescherming te bieden. Het cultuurlandschap, ons gemeenschappelijk vormgegeven geografische verleden, kent een dergelijke bescherming nadrukkelijk niet. Doorgaans blijft het bij een aantal gratuite, verbale plichtplegingen in rijks-, provinciale en gemeentelijke nota's. Het delegeren van bevoegdheden en te weinig centen naar lagere overheden mondt in de praktijk meestal uit in het bevredigen van benepen economische belangen die op korte termijn meer rendement lijken te sorteren. Lijken, want vrijwel geen enkele belofte omtrent de groei van bijvoorbeeld de werkgelegenheid is sedert pakweg 1970 uitgekomen, zeker niet in het Noorden des lands. Intussen is de eenvormigheid in ons land de laatste veertig jaar sterk toegenomen en zijn steden, dorpen en platteland steeds meer elkaars klonen geworden. Het geëxperimenteer met nieuwe architectonische vormen in binnensteden, buitenwijken en dorpen vormt al te dikwijls een schaamlap en is in zijn gekunsteldheid op zijn best een pover surrogaat voor de teloor gegane, streekgebonden verscheidenheid van onze woonomgeving. Oude dijken, dobben, waterlopen, vijvers, houtsingels het zijn allemaal sta-inde-wegs. Nog even en men kan zich uitsluitend nog in musea, archieven en tijdens lezingen met een even nutteloze als geveinsde nostalgie overgeven aan oude foto's, schilderijen en kaarten. Gesust geweten in gedocumenteerd verleden. Want hoe onmisbaar ook, documenteren schijnt belangrijker en zeker goedkoper dan een zinvolle toekomst te geven aan de steeds schaarser wordende restanten van ons geografische verleden. Zo zijn we met zijn allen om der wille van clichés als 'vooruitgang' en 'concurrentiepositie' hard bezig af te rekenen met oude, maar waardevolle zaken. Het zou allemaal nog tot daaraan toe

zijn als aan cultuur-historische waarden op zijn minst wellicht een marktwaarde zat, die het mogelijk zou maken deze verschijnselen als concurrerende - want schaarse - factoren te doen meewegen. Helaas zijn ze in meerdere opzichten onbetaalbaar.

Landschapstuin

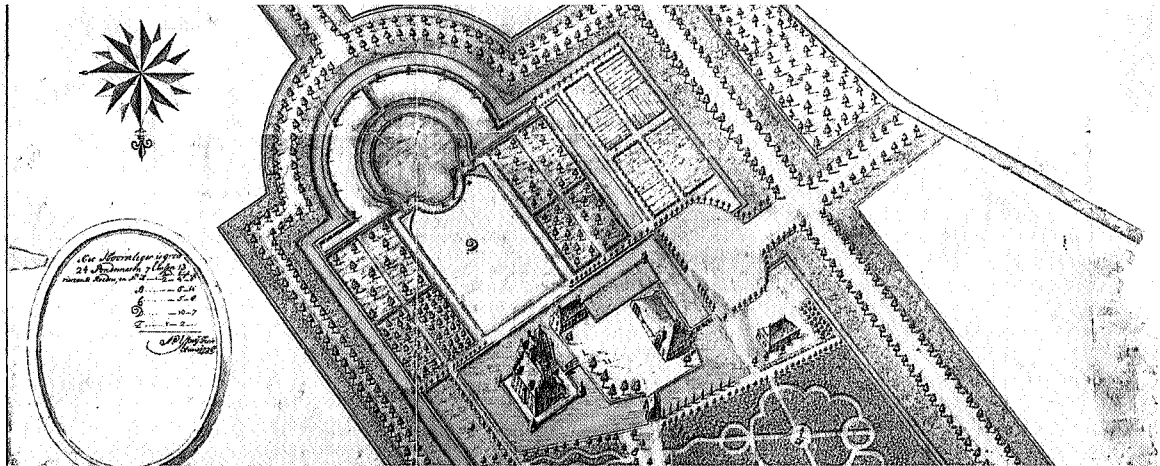
Iets dergelijks geldt voor het gebied ten oosten van het dorp Beetgum. Als het aan een projectontwikkelaar ligt, verrijst er tussen de dorpen Beetgum en Beetgummolen een groot aantal nieuwe woningen en zullen beide dorpen aan elkaar vast groeien. Jammer genoeg betekent een dergelijk grootschalig project tevens de doodsteek voor dit deel van het fraaie kwelderwallandschap van het noorden van Westergo. Bovendien zullen vrijwel zeker de laatste herinneringen verdwijnen aan het landgoed dat behoorde bij de befaamde state 'Groot Terhorne', die al in 1879 onder de slopershamer viel. Enkele houtsingels en sloten, een sportterrein en een verwaarloosde vijver markeren dit terrein waar een groot aantal roemruchte Friezen zijn woonplaats had vanaf het einde van de vijftiende eeuw tot ver in de negentiende eeuw. Nog heden ten dage toont het landschap de restanten van een tuinaanleg; rond 1730 als gestileerde Franse tuin op gang gekomen en een eeuw later geremodeerd tot een Engelse landschapstuin. Aan de tuinaanleg van Groot Terhorne zijn namen verbonden van beroemde tuinarchitecten als Jacob Marot en Lucas Pieters Roodbaard.

State Groot Terhorne

Omstreeks 1490 verschijnt de state voor het eerst in de bronnen als de stins 'Horna', een naam die ongetwijfeld werd afgeleid van zijn ligging nabij de plek (herna of hoek) waar de laat-dertiende eeuwse Langestraat of Skrédyk aansluit op de oude omringdijk van Westergo. De stins werd toen bewoond door Hessel van Martena, voorman van de Schieringers, rijkste inwoner van Friesland en na 1500 raad in het Hof van Friesland en grietman van Menaldumadeel en Franekeradeel. Hessel leefde van ca. 1460 tot 1517. Rond het midden van de zestiende eeuw kwam de

stins in handen van de familie Van Schwartzenberg thoe Hohenlansberg. Van dit adellijk geslacht uit Frankenland vestigde de eerste telg, Johan Onuphrius zich rond die tijd in Friesland. Tot de sloop van de state in 1879 zou het complex in handen van deze invloedrijke familie blijven die in het bestuur van Friesland gedurende drie eeuwen zo'n prominente plaats bekleedde. Eén van de meest roemruchte bewoners was graaf Gustaf Carlson (1649-1708), bastaard van de Zweedse koning Carl X Gustaf, die over een voor die tijd gigantische bibliotheek van 12.000 banden beschikte! Hij was gehuwd met Isabella Susanna barones thoe Schwartzenberg. Na haar dood vererfde de state 'Groot Terhorne' op Georg Wolfgang baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg. De state vormde de kern van een omvangrijk bezit dat Georg Wolfgang van zijn oud-tante erfde. Als lid van de Raad van State en naderhand van de Staten-Generaal vertoefde hij veel in Den Haag. Daar had hij contact met de beroemde architect Daniël Marot, die de Franse stijl in Nederland introduceerde en diens zoon Jacob.

Tijdens de jaren 1725-1731 liet Georg Wolfgang de bestaande, grotendeels als moesen vruchtentuin gebruikte hovinge, omtoveren in een Franse lusttuin, met rechte lanen, zichtassen, bossingels, rechthoekige bospercelen en bloemperken. Hij liet tevens een halfronde vijver aanleggen, waarvan het restant nog steeds aanwezig is. Mogelijk leverde Marot senior hem de 'bouwstoffen', vast staat dat Marot junior een tweetal percelen ontwierp met een indeling met broderies. Rond 1820 ging het geheel op de schop en werd de Franse tuin omgetoverd in een Engelse landschapstuin. De tuin werd daarbij sterk uitgebreid zodat het geheel zich uitstrekte tot aan de Bitgumerfeart en de Menamerdyk. Het geheel werd dicht beplant met bomen en slingerende paden; de vijver kreeg langwerpiger vorm. Ook aan deze uitbreiding was een grote naam op het gebied van tuinarchitectuur verbonden: de Leeuwarder architect van buitengoederen Lucas Pieters Roodbaard, bekend van de Fries hoofd-

Vogelvluchtplattegrond van de State Groot Terhorne te Beetgum door Nicolaas Ypey (1736), foto Rijksarchief Friesland

stedelijke Prinsentuin en de Algemeen Begraafplaats, alsmede van buitens als Staniastate, Oranjewoud, de Klinze, Fogel-sanghstate en Ekenstein.

Huidige situatie

Na de sloop van de state in 1879 werd het noordelijk deel van het terrein jaren daarna als sportterrein in gebruik genomen. Het zuidelijk deel van het terrein is in zijn contouren nog goed herkenbaar als het bijlvormig perceel met een dobbe als restant van de vijver in zijn midden. Vanaf dit perceel loopt een smal perceel (restant van de in 1800 aangelegde 'Menamer laan') zuidwaarts tot aan de Menamerdyk. Veel van de elzen en wilgen die langs de perceelsscheidingen stonden zijn in recente jaren omgehakt. In de jaren zestig en zeventig ontsnapte dit gebied tenauwernood aan aanslagen in het kader van de ruilverkaveling, doordat hier een weg richting Ameland (sic!) was gepland. Langs de oostzijde ervan loopt bovendien een ondergrondse gasleiding. Formeel geniet het zuidelijke perceel met de dobbe archeologische bescherming als cultuurhistorisch waardevol stinsterrein. Gelet op onze bovenstaande boutade mag aan de effectiviteit van deze bescherming worden getwijfeld. Nog onlangs verdween de eveneens beschermde dobbe bij het voormalige Wibrandastate

onder Hichtum (Wûnseradiel). Informatie bij de betreffende gemeente, Menaldumadeel, leert dat de gemeente voorshands geenszins van plan is met de plannen mee te gaan. In de volkshuisvestingsplannen van de gemeente wordt alleen rekening gehouden met een bescheiden nieuwbouw ten zuiden van Beetgum voor de directe behoeften van de bewoners van dat dorp. De gemeente houdt de situatie aldus haar zegsman de heer Boomsma nauwlettend in de gaten. Zowel de pachter als de eigenaar (sinds 1967, de Johannes Hartman van Aysma Stichting) zien de dobbe als sta-in-de-weg het liefst verdwijnen. De gemeente houdt er volgens Boomsma via de afdeling milieu zicht op dat dit niet gebeurt. Ten aanzien van de dobbe merkt Boomsma (Noorderbreedte-lezer) op **'dat der spitigernôch al sa'n soad fernield is, bygelyks beamwâlen en houtsingels'**. Volgens Boomsma heeft de gemeente officieel nog geen tekening van de projectontwikkelaar gehad. Wel geeft hij toe dat aan de noordzijde van dorpen Beetgum en Beetgumermolen (waar reeds wordt gebouwd) ruimte voor bescheiden uitbreidingen is.

Sta-in-de-weg

Inmiddels schijnt een aantal Beetgumers niet onwelwillend tegenover de plannen te

staan. Kennelijk vanuit de - ijdele - hoop dat zich opnieuw een kruidentier in het dorp zal vestigen, waarvoor zij nu naar het veel later ontstane buurdorp Beetgumermolen moeten. De praktijk wijst in dergelijke gevallen uit dat de stedelijke nieuwkomers hun boodschappen doorgaans in de stad doen, die dankzij de nieuwe weg immers op nog slechts vijf minuten afstand ligt. Desgevraagd deelde de voorzitter van de Van Aysmastichting, de heer Foppe Miedema mee niet van zins te zijn het land te verkopen. Ondermeer vanuit de praktische ondervinding dat nieuwkomers weinig tot niets aan de instandhouding of uitbreiding van voorzieningen in het dorp bijdragen. Wel vindt hij de dobbe **'in raar ding sa midden yn it lân'** en ziet hij dit kleine landschapselement liever vandaag dan morgen verdwijnen. Ten aanzien van een eventuele verkoop dus tegen, maar zo merkt Miedema tot slot op, **'as it moat dan moat it'**. Een weinig hoopgevend standpunt voor de toekomst van dit landschappelijk restant van een stuk Friese historie. **Nb**

Geraadpleegde literatuur

Mulder-Radetzky, R.L.P. & B.H. de Vries - De state Groot-Terhorne te Beetgum, Alphen aan den Rijn, 1984